

JAJ DE SZÉLES, JAJ DE HOSSZÚ EZ AZ ÚT

PACSÉRON GYŰJTÖTT BALLADÁK ÉS BALLADÁS TÖRTÉNETEK

Első ízben jelentkezik egy falu a néprajz világában, illik tehát hogy bemutatkozzék.

Neve: P a c s é r .

Földrajzi fekvése: A Telecskai-dombok északi pereme, Szabadkától mintegy 32 km-re DNY irányban a szabadka—cservenkai vasútvonal mentén.

Ismertetőjegyei: Vegyes lakosságú, csendes, dolgozó bácskai község. Magyar lakosai szorgos földművelők, akik a török hódoltság alatt elnéptelenedett, pusztává vált középkori község helyére Kisújszállásról 1786-ban ideköltözött református vallású kunok utódai.

A község gazdasági, kulturális vonatkozásban a szürkébb falvak közé tartozik, néprajzilag hasonlóképpen a kevésbé érdekes községek között a helye. Nincs népviselete, nincsenek messze földön ismert nótafái, mesefái, népi táncosai, táncai; de még csak kézművesei sem, akik a hagyományt őrizve „érdekesek” lennének a tudomány vagy akár a nagyközönség számára. S hogy mégis jelentkezik, ennek talán ez is az oka. Hírül adni: „mi van ott, ahol nincs semmi”.

Újabb időkben ugyanis egyre többen és egyre inkább rádöbbenünk arra, hogy nálunk is, de még az eddig néprajzilag jelentéktelennek tartott falvakban is Vajdaság-szerte kallódnak értékek, ha nem is mindig vagy egyáltalán nem is unikumok, amely értékeket nekünk magunknak kellene megbecsülnünk, felkutatnunk, hogy a felmutatás által valamennyiünket gazdagítsanak, gyarapítsanak, valamennyiünk kincsévé válhassanak.

Ehhez persze az elsődlegesen fontos megbecsülés mellett az állandó és rendszeres gyűjtés, a kallódó népköltészeti alkotások nemcsak alkalmyszerű, hanem tudatosan szervezett begyűjtése, rendszerezése, a *begyűjtött, feljegyzett anyag állandó és rendszeres közreadása is szükséges*, ami viszont nem mindig valósítható meg csupán lelkesedéssel.

Számomra az aktív cselekvéshez szükséges utolsó ösztönzést az Újvidéki Rádió 1970-ben meghirdetett, népzenei gyűjtésre ösztökélő pályázata adta, amely idillikus lehetőségét sejtette (de sajnos, csak sejtette) a gyűjtéssel való huzamosabb foglalkozásnak.

Az akkor magnószalagra vett több száz nóta közül való az a 35 ballada is, amelyet Pacséron még tudnak, névnapok, évfordulók, disznótorok alkalmával, ha a hangulat kissé már emelkedettebb, különösen a 40—60 évesek még gyakran és szívesen énekelgetnek.

A balladák csoportosításakor a szokásos klasszifikálást igyekeztem követni.

Az első csoportba osztottam a régiségből hagyományozódott, a drámai konfliktust is még világosan hordozó igazibb balladákat. (A *szégyenbe esett lány* történetének két változatát, a *halálra táncoltatott lány* történetének ugyan-

csak két változatát; *A három árva* egy és *A megöltek egy legényt* kezdetű ballada két változatát; összesen tehát 7 balladát.)

A második csoportba a társadalmi normákat megtagadó szegénylegényekről, betyárokról szólókat. (*Bogár Imréről* kettőt, *Rózsa Sándorról* hármát; *Csejő Pistáról* és *Patkó Bandiról* egyet-egyet, valamint *A kerényi bírónak* kezdetűt; összesen tehát 8 balladát.)

A harmadik csoportba kerültek az előzőkkel rokon természetű juhász-, illetve pásztornóták. (Összesen 5.)

Legvégül a negyedik csoportot alkotják az egyéni tragédiákhoz, szerelmi féltékenységből elkövetett vagy csak közönséges gyilkosságokhoz, szerencsétlen eseményekhez fűződő balladák, balladás történetek, amelyekben már nem is a drámai konfliktus a jellemző, hanem csak egy-egy szomorú eseménynek, leginkább halállal végződő egyéni tragédiának a megéneklése, krónikába foglalása. (Összesen 15)

Nincs okunk feltételezni, hogy az említett 35 balladavariáns valamelyike is Pacséron született volna, talán nem is a környéken. Messzebb tájak költői ihletettségu fiai az elindítói, távolabbi vidékek a kisugárzói; az itt élők csak módosítói, vagy inkább csak felvevői, befogadói, megőrzői a történeteknek. Ám a „tárolási gondok” így is jelentkeznek. Továbbra is a technika nyelvén fogalmazva: a „fölvételeket rögzítő fejek” egyre inkább elöregsznek, „visszajátzásokra” alkalmatlanok lesznek, a helyükbe lépő fiatalok pedig csak a megváltozott körülmények között is elfogadhatókat, a számukra is még valamit sugallókat hajlandók átvenni, tovább őrizni — s ez természetes is —, így aztán nem csoda, ha pl. a Fehér Lászlóról szóló balladából már csak egy-két szomorzsát sejteneak, azt is csak néhányan. Ezért is tartottam szükségesnek, hogy amit még tudnak, énekelgetnek, valamivel maradandóbban tartósítsam a holnaputánok számára.

Szólnom kell végül a lejegyzés módjáról is. Ez mind a dallam, mind pedig a szöveg esetében a magnószalagra rögzített fölvételek visszahallgatása, visszajátzása során történt. Ebben a munkában, pontosabban fogalmazva a dallam lejegyzésében nagy segítségemre volt Banyári Éva zenetanárnő, akinek szíves segítségét ezúttal is hálásan köszönöm.

Az említett 35 balladavariáns közül az itt mutatóban közreadott tízzel kapcsolatban érdemesnek tartok megemlíteni néhány megjegyzést:

Az úgynevezett klasszikus illetve átmenetű stílusú balladák közül *A székenbe esett lány történetét* a néprajz több mint száz balladaszövegből ismeri. A faluban ismeretes változatok közül kettőt jegyeztem le, mivel lényeges különbséget találtam köztük. Míg az egyik a bajba jutott lány könyörgését tartalmazza a hóhérhoz, majd édesanyjához, továbbá búcsúzkodását ruháitól, addig az itt közölt *Sádorvári Ildikóról* szóló mindezt elfelejti, viszont emlékezik a hűséges kocsisra.

A halálra táncoltatott lány története ugyancsak közismert ballada. Több változata él a faluban. A *Császi bíró lányáról* szóló tűnik egyszerűbbnek, teljesebb szövegűnek, de a többiek is őriznek érdekes és új motívumokat (átok, temetés, emlékezés), nem beszélve a teljesen más dallamról.

A betyárballadák között *Bogár Imre*, a híres alföldi betyár emlékét két balladafajta őrzi. Az egyik a szeretőjéért bosszúra készülő legény balladája, a másik egy sajtáságos balladakeverék.

Rózsa Sándorról, a legismertebb alföldi betyárról ugyancsak kétféle változatban énekelgetnek. A *Bakony erdő*... kezdetű változatban állandóbb, tisztább formában, míg az *Esik eső*... kezdetűben nagyobb, lényegesebb eltéréseket mutató változatban. Az itt közölt változatban például az általában jellemző szövegkopás ellenére is fontos új mozzanat a végrendelkező Rózsa Sándor motívum és az apai kívánság ellenére is a csikósságot (betyárságot) választó fiú büszke magabiztonsága.

A juhász-, illetve pásztornóták a pásztorkodás idejéből maradtak hátra. Az itteni pásztorok által gyakran énekelt nóták voltak. Közülük való az *Amoda ja hegyek oldalába* című változat.

Az egyéni tragédiákról, gyilkosságokról, szerencsétlenségekről beszámoló balladák között az egyik leggyakrabban énekelt balladának számít a báró lányáról szóló. Hallható „tisztá” és „keveredett” változatban is. A „tisztá” változat érdekessége, hogy a történet nem ér véget a juhászlegény felakasztásával, hanem rövid tömörséggel, epilógusszerűen beszámol a következményekről is. A balladában szereplő báró nevét egyes énekesek a környéken jól ismert Szemző báróéval azonosítják, s a máshol szokásos Szendre, Endre, Szendrő helyett úgy is éneklük.

A *Barna Janiról* szóló ballada tűnik a másik legismertebb, leggyakrabban énekelt balladának a faluban.

Iszó Gyula Horvát Jolánt szerette című ballada a társadalmi, vagyoni ellentét miatt elválasztott szeretők újabb kori balladája. A fiú nevét egyesek Szabó Gyulának mondják.

Halász Vendel tragédiáját szeretőjének hűtlensége okozza. A befejezés újdonsága a fiatalokhoz szóló intelem: könnyelmű ígéretet ne tegyenek. Itt közzétett változatával még nem találkoztam.

A *Farkas Julcsa* című ballada történetében a századforduló táján jelentkező gépesedéssel, iparosodással járó mezőgazdasági munkabalesetekre történik utalás. Ebben és a hozzá hasonló újstílusú balladákban a balladás hangvételt csak színezi a krónikás előadásmód.

S Á D O R V Á R I I D O L K A

Énekelte: Juhász Istvánné Gajdos Mária, 39 éves

Egy szegény asszonnak
Tizenkét lánya volt,
Tizenharmadik volt
Sándorvári Idolka.

— Idolkám, Idolkám,
Mi (j)annak az oka,
Zöld sejemruhádnak
Hosszabb a hátújja?

— Szabó nem jó szapta,
Varó nem jó varta,
Kis Kiráj Miklósnak
Szerelme íty hoszta.

— Hóhérok, hóhérok,
Vigyétek lányomat,
Vigyétek lányomat
Az akasztófára!

— Kis fecském, kis fecském,
Vidd el a levelem,
Vidd el a levelem
Kis Kiráj Miklósnak!

— Alvásnál találod,
Tegyed párnájára,
Ebédnél találod,
Tegyed asztalára!

— Alvásnál találtam,
Tettem párnájára,
Ebédnél találtam,
tettem asztalára.

— Kocsisom, kocsisom,
Legjobbik kocsisom,
Fogjál be hat lovat,
Aszt is a legjobbbat,

Vigyél el engemet,
Sándorvári Idolhoz,
Vigyél el engemet
Sándorvári Idolhoz!

— Jó napot, jó napot,
Ismeretlen anyám,
Hol van az én babám;
Sándorvári Idolkám?

— Lent van a fojóba,
Fehér lábát mossa,
Fehér lábát mossa,
Babáját sirassa.

— Voltam ott, nincsen ott,
Ismeretlen anyám,
Hol van az én babám,
Sándorvári Idolkám?

— Lent van a kiskerbe,
Virágot szedeget,
Virágot szedeget,
Koszorút kötözget.

— Voltam ott, nincsen ott,
Ismeretlen anyám,
Hol van az én babám,
Sándorvári Idolkám?

— Nincsen mit tagadnom,
Be kell már vallanom,
Bent van a szobában
Gyázkoporsójában.

Kis Kiráj Miklóska
Ajtót rányitotta,
Ajtót rányitotta,
Magát szíven szúrta:

— Testem a testeddel
Ety sírba nyugoggyék,
Véred a véremmel
Ety patagba fojjék!

C S Á S Z I B Í R Ó L Á N Y A

Énekelte: Szabó Béláné Kovács Rozália, 35 éves

— Jó estét, jó estét
Császi bíró asszony,
Tán bizon nincs itthun
Erzsike kisasszony?

— Itthol van, itthol van,
Bent van a szobába,
Alszik má, alszik má
Zöldpaplanyos ágyba.

— Kölcse föl, kölcse föl,
Külgye el a bálba,
Külgye (j)el a bálba,
Külgye (j)el a bálba!

— Regeta cipőjít
Húzza (j)a lábára
Három aranygyűrűt
Húzza az újjára!

— Regeta cipőjít
Húzza (j)a lábára,
Zöld sejemruháját
Húzza fel magára

— Jó jestét, jó jestét,
Mit akarnak vélem?
Jó jestét, jó jestét,
Mit akarnak vélem?

— Húzzátok, cigányok,
Estétül réggelig,
Császi bíró lánya
Në pihennyën sëmmit!

— Húzzátok, cigányok,
Estétül réggelig,
Császi bíró lánya
Në pihennyën sëmmit!

— Ájatok, cigányok,
Éty kicsit pihenni,
Regeta cipőmbül
A vért kijönteni!

— Nem álunk, nem álunk
Éty kicsit pihenni,
Nékünk a hegedüt
Reggelig kell húzni.

— Ájatok, cigányok,
Éty kicsit pihenni,
Regeta cipőmbül
A vért kijönteni!

— Nem álunk, nem álunk
Éty kicsit pihenni,
Nékünk a hegedüt
Reggelig kell húzni.

— Jó estét, jó estét,
Császi bíró asszony,
Tán bizon még sem halt
Erzsike kisasszony?

— Mèkhalt az, mèkhalt az,
El is van temetve,
Ültök ti még ezért
A sötét börtönbe!

— Mèkhalt az, mèkhalt az,
El is van temetve,
Ültök ti még ezért
A sötét börtönbe!

BOGÁR IMRE

Énekelte: Rózsa Sándorné Takács Zsófia, 76 éves

— Bogár Imre, Bogár Imre, hová ojan szaporán
Azon a tajtégzó sárga paripán?
— Sugár Peti lánya férjhez mén,
Annak a lakodalmára megyek én

— Hotyha bizony, hotyha bizony lakodalomba megy ke,
Minek az a hosszú fűtykös odafenn,
Minek van az oda felszúrva
Szépen felcifrázott kápanyergébe?

— Aszt a kislányt, aszt a kislányt, aki még ma férjhez mén,
Szeretõül de sokáig bírtam én!
De elcsábított a szegény,
Elcsábította tõlem egy gaz legény.

RÓZSA SÁNDOR

Énekelte: Szabó Erzsi, 13 éves

Esik esõ, jaj de szépen csöpörög.
Rózsa Sándor a kocsmába kesereg.
— Kocsmárosné, sört ide az asztalra,
Lekszebb lányát állicca ki trázsára.

— Édesanyám, én a trázsát nem állom,
Amott jönnek a szuronyos zsandárok...
Rózsa Sándor nem vette eszt tréfára,
Fõlugrott az almázsderes lovára.

Lova lába megbotlott a körözbe.
Ott fokták el Rózsa Sándort örökre.
Rózsa Sándor mekhatta eszt levélbe,
Két árváját neveljék föl leginnek.
Sem csikósnak, sem gujásnak ne aggyák,
Ott is csak a betyárságot tanulják.

— Édesanyám, csikós lettem, nem gujás,
Veszél nékem almázsderes paripát,
Fõlnyergelem az almázsderes lovamat,
Lerúgatom véle a csillagokat.

AMODA JA HEGYEK OLDALÁBA
Énekelte: Bogisity Ferenc, 64 éves

Amoda ja hegyek oldalába
Ül két juhász fekete subában,
Amint ottan együtt üldögélnek,
Íty szól etyszer gazdag a szegénynek:

— Szegény legény, te szegény juhász legény,
Tele pénzzel ez a kövér erszény,
Megveszem a szegénységet tőled,
Ráadásul add a szeretődöt.

— Ha je za pénz volna csak foglaló,
Ezer ennyi meg a borraló,
E nagy világot adná ráadásnak,
A szeretőmet méksem adnám másnak.

Szegény legény, te szegény juhász legény!
Szeretődbe benne minden remény,
Vaty mekhalna, vaty tán hűtlen lenne,
Sem pénzed, sem szeretőd nem lenne.

SZENDRE BÁRÓ LEJÁNYA
Énekelte: Juhász Istvánné Gajdos Mária, 38 éves

Falu végén ál ety tölgyfa magában
Juhászlegény furujázik alatta.
Refr: Furuljaszó behallik a faluba,
Nyíljon ki a Szemző báró ablaka.

Ki is nyílt a Szemző báró ablaka,
A kisasszony maga nézett ki rajta.
Refr: A kisasszony ity sóhajt fölmagába:
— Mért is lettem Szemző báró lejánya? —

Másnap reggel Szemző báró korábban
Kiváktatott a Szemzőki pusztába,
Refr: Mekkérdeszte ja legöregebb juhásszát:
Nem-e látta ja zó kedves lejányát.

— Nem láttam én, báró uram, ha mondom,
Kilenc napja már mijóta nem látom.
Refr: Kilenc napja már mijóta oda van,
Talán bizony a kisasszony vele van.

Másnap reggel Szemző báró mérgében
Kiváktatott a Szemközti pusztába,
Refr: Ott találta egy rezgő nyárfa tövében,
Boldogan ült juhászlegény ölében.

— Lányom, lányom, lányomnak se monthatlak,
Hogy én téged egy juhásznak aggyalak.
Refr: — Nem bánom én, édesapám, tagaggy meg,
Az én szívem a juhászért hasad meg.

Hej de szépen kifarakták aszt a fát,
Amejikre juhászlegént akasszák.
Fújja ja szél fekete göndör haját,
Más öleli juhászlegény babáját.
Fújja ja szél fekete göndör haját,
Mért szerette Szemző báró leányát.

— Báró uram, akkó nem fáj a szived,
Mikor eszt a szegény juhászt megölted?
— Akkor nem fáj, de most mingyárt mekhasad,
Viselem a negyvenkettes rabvasat.

— Végigmenni a nagyuccán nem merek,
Mer aszt mongyák, hogy szeretőt keresek.
Refr: Gyász a ruhám, hófehér a zsepkendőm,
Juhászlegény volt az első szeretőm.

B A R N A J A N I

Énekelte: Markus Lajosné, Ádor Rozália, 61 éves

Jaj de széles, jaj de hosszú ez az út,
Amejiken Barna Jani elindult.
Tarisznyáját a nyakába akassza,
Barna kislány sírva sétál utánna.

Barna Janit arra kéri babája,
A komáját külgye jel más világra.
A komája kint fekütt az erdőbe,
Barna Jani natykést szúr a szívébe.

Véres lett a Barna Jani gatyája,
Maj kimossa szeretője, babája.
— Most ki, babám, ingem, gatyám fehérre,
Holnap megyek csendbisztos úr elébe.

— Csendbisztos úr, agyon isten jónapot!
— Agyon isten, Jani fíjam, mi bajod?
— Nagy a bajom, szívem nyomja ja bánat,
Ety kislányér megöltem a komámat.

— Ejnye, fíjam, de nem jó cselekettél,
A komádat megölted ety kislányér.
Az a kislány úty sem lett volna tized,
Akijért te a komádat megölted.

ISZÓ GYULA HORVÁT JOLÁNT SZERETTE

Énekelte: Szabó Béláné Kovács Rozália, 35 éves

Iszó Gyula Horvát Jolánt szerette,
De a Jolány szülei nem engette.
— Jó van, Jolány, ha nem szabad szeretni,
Majd meglátod, mit fogunk cselekedni.

Iszó Gyula egy vasárnap délután
Találkozott Jolánkával az úcán:
— Gyere, Jolány, mēnnyünk ki az erdőbe,
És ott fogunk iboját szedni ketten.

No és mikor bээрtek az erdőbe,
Mind a ketten lőrültek őr hőrözsbbe.
Iszó Gyula lőrörvörje de fényes,
Három gojó Jolánnak ellenséges

...

kettőt lőrüt a maga saját szőrvébe,
Ráborult a Jolánka holtestyére.

Gyázba van a natykároi főjucca,
Azon kőrírik Horvát Jolánt ki rajta,
Koporsója véktől végig koszorú,
Édesanya mén utána szomorú.
Koporsója véktől végig koszorú,
Édesanya mén utána szomorú.

Sírva mongya: isten sincsen az égbe,
Hogy a lányom így lőrötték a földbe.
Sírva mongya: isten sincsen az égbe,
Hogy a lányom így lőrötték a földbe.

HALÁSZ VENDEL

Énekelte: Szabó Béláné Kovács Rozália, 35 éves

Ety-két éve Csengőfalván mi történ',
Halász Vendel ott egy leányt szeretét.
A lejánnak Rigó Marcsa volt neve,
Halász Vendelt igaz szőrvbőr szeretete.

Halász Vendelt elvitték katonának,
Mariskáját maj megölte ja bánat.
— Ne sőr' rózsám, életemnek reményne,
Őty-két évet vársz te rejám hőrséget.
Őty-két évet vársz te rejám hőrséget,
Akkor leszel az én kis feleségem.

Halász Vendel el is ment katonának,
Fölöltözött komisz bakaruhába.
Őty-két éve Csengőfalván mi történt,
Rigó Marcsa jelfelette kedvesét.
Elfelette, mint fogadott a hőrtlén,
Pár nap múlva lesz is az eskőrívője.

Halász Vendel édes-kedves testvérje
Hamarjában megőrírta egy levélbe:
— Gyere haza, kedvezs bátyám, ha lőrhet,
Mer a szőrívem bánatába megreped.

Halász Vendel mikor esztet olvasta,
Sőrva borút le ja zőr jasztalára:
— Jaj, istenem, mé' hattad eszt megőrnem,
Jobb lett volna kiskoromba meghalnom.

Halász Vendel fölmege az irodára:

— Százados úr, eressen szabaccságra,
Margit húgom itt írja ja levélbe,
Rigó Marcsa másnak lesz felesége.
Más legénnyel megy az oltár elébe,
Pár nap múlva lesz is az esküvője.

— Erety haza, édes fíjam, nem bánom,
Ēty kislányér a te szived nē fájjon,
Találsz te még mindēn újjadra kettőt,
Felejcs hát el eszt a hűtlen szeretőt.

Halász Vendel hazajött szabaccságra,
Sírva borút kedves húga nyakába,
— Kedves húgom hazajöttem mekhalni,
Rigó Marcsát nem tudom elfeledni.

Mikor esztet Halász Vendel mondotta,
Igenyest a Rigójék portájukra,
Rigójékná összejött a nászsereg,
Rigó Marcsa kízűl az esküvőre.

— Ugye, rózsám, életemnek reménye,
Mért nem vártá jety-két évet hűsége'
Vártál volna ěty-két évet hűsége'
Lettél volna az én kis feleségem.

Eccerre csak nagy dörrenés halacco(tt)
Szép menyasszony, mint a rózsza, lehullo(tt).
Rémületre jönnek ki a nászsereg,
Szép menyasszony ki is van má terítve.
Jó szűlei, testvérjei sirattya,
Hűtlenséget okosza ja halálba.

— Margit húgom, írd meg a kapitánynak:
„Kapitány úr, Halász Vendelt nē várja,
Mer Rigó Marcsa követte ja halálba.
Kapitány úr, Halász Vendelt nē várja,
Mer Rigó Marcsa követte ja halálba.”

Jaj de szépen harangoznak, temetnek,
Pihenőre két koporsót kísírnék,
Jó szűleji, testvérjei sirassa,
Hűtlenséget okosza ja halálba.

— Hajjátok es legények es lejányok,
Hűtlenséget^{szí} sose ne fogaggyatok,
Mer a szívnék parancsolni nem lehet,
Az a boldog, kit igazán szeretnek.
Mer a szívnék parancsolni nem lehet,
Az a boldog, kit igazán szeretnek.

FÁRKAS JULCSA

Énekelte: Rózsa Sándorné Takács Zsófia, 76 éves

Ezernyolcszázhatvanhatodik évben
Mi történt a kispacséri szűrűben?
Farkas Julcsa fellépett az asztagra,
Egyenesen beleesett a dobba.

Farkas Jóska elkiáltotta magát:
— Gépész uram, áljon meg a masina
.....
Julcsa húgom beleesett a dobba.

— Gyertek, lányok, tegyük fel a szekérre,
Vigyük el a doktor úr elébe!
De a doktor meg az ispány asztalra,
Ennek már a jó isten az orvossa.

(Többi része nem jut eszembe.)

